

**SWAMI RAMANAND TEERTH MARATHWADA
UNIVERSITY, NANDED.**

SYLLABUS

**DOMESTIC ANIMAL FARMING
(पशुपालन व्यवसाय)**

B.A. THIRD YEAR

(SEMESTER PATTERN)

With effect from June, 2011

Lokesh jkekun rñKZ ejk BokBk fo | ki hB] ulñM

; ðhl h i jLdr i fkei noh 0; kol kf; d vñ; kl Øe l = i/nrh vkjk[MMk

(२००९-१० प्रथम वर्ष, २०१०-११ द्वितीय वर्ष, २०११-१२ तृतीय वर्ष)

½ch, - i fke] f0nrh; o rñh; o'k½

lk''kq kyu 0; ol k;

Domestic Animal Farming

वर्षे	सत्र	पेपर क्र.	पेपरचे नाव	साप्ताहिक तासिका	गुण	
					अंतर्गत मुल्यमापन गुण	विद्यापीठ परीक्षा गुण
बी.ए. प्रथम वर्ष	१	१	प्राणी शरीररचना व अंतरक्रियाशास्त्र (Anatomy & Physiology of Animal Body)	०३	१०	४०
		२	दुग्धोत्पादन व प्रक्रिया (Milk Production & Processing)	०३	१०	४०
	२	३	अनुवंशशास्त्र, पशुपैदास व व्यवस्थापन Genetics, Animal Breeding & Management	०३	१०	४०
		४	पशुधन व्यवस्थापन Live Stock Management	०३	१०	४०
		५	प्रात्यक्षिक Practical	१×३	—	५०
बी.ए. द्वितीय वर्ष	३	६	पशु आहारशास्त्र व पशुपोषण Animal Nutrition & Animal Feeding	०३	१०	४०
		७	मृदा, खते, व वैरण उत्पादन व साठवण Soils, Fertilizers, Forage Production & Stroge	०३	१०	४०
	४	८	कुक्कुट पालन Poultry Production	०३	१०	४०
		९	पशु रोग व नियंत्रण Animal Diseases & Control	०३	१०	४०
		१०	प्रात्यक्षिक Practical	१×३	—	५०
बी.ए. तृतीय वर्षे	५	११	उद्योजकता विकास व व्यवस्थापन-१ Entrepreneurship Development & Management-I	०३	१०	४०
		१२	शेळी, मेंढी वराह व ससे पालन Goat, Sheep, Swine & Rabbit Farming	०३	१०	४०
	६	१३	उद्योजकता विकास व्यवस्थापन-२ Entrepreneurship Development & Management-II	०३	१०	४०
		१४	परोपजीवी, सुक्ष्मजीवींचा अभ्यास Parasites & Microbes Study	०३	१०	४०
		१५	प्रात्यक्षिक Practical	१×३	—	५०
		१६	प्रात्यक्षिक Practical	१×३	—	५० =
						१५ गुण प्रकल्प अहवाल + ३५ गुण प्रात्यक्षिक परीक्षा

नोट -

१. तृतीय वर्षाच्या प्रात्यक्षिक पेपर क्र. १६ साठी १५ गुणांचा प्रकल्प अहवाल अनिवार्य राहिल.
२. प्रत्येक सत्रातील प्रत्येक पेपरला १० गुणांचे अंतर्गत मुल्यमापन ज्यामध्ये लेखी परीक्षा, स्वाध्याय, सेमीनार इ. चा समावेश राहिल.

स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ

पशुपालन व्यवसाय (Domestic Animal Farming)

सत्र पाचवे (बी.ए. तृतीय वर्षे पाठयक्रम) २०११-१२

पेपरचे नाव : उद्योजकता विकास व व्यवस्थापन (Entrepreneurship Development & Management-I)
(पशुपालन, अंडी, मांस, दुध व दुग्धप्रक्रिया संबंधीत)
(Regarding Live-Stock production, Egg., Meat, Milk & Milk Processing)

पेपर क्र. : ११ थेअरी

गुण : ५०

Paper No. : 11 Theory

तासिका : ३

- उद्दीष्टे : १. विद्यार्थ्यांना स्वयंरोजगारासाठी सक्षम करणे.
२. भारतीय आर्थिक धोरण व अर्थव्यवस्थेतील पशुपक्षी पालनाचे व पशुपक्षी उत्पादनाचे महत्व विषद करणे.
३. पशुपक्षी पालनासाठीच्या विविध विकास योजनांची व संधीची ओळख करून देणे.
४. स्थानिक स्रोतांच्या विनियोजागतून विद्यार्थी स्वावलंबी होण्यासाठी प्रवृत्त करणे.

पाठयक्रम :

१)	भारताची आर्थिक निती/धोरण व उद्योजकता	०३
२)	उद्योजकता : गरज, व्याप्ती, वैशिष्ट्ये व तांत्रिक उद्योजकासाठीच्या विशेष योजना (STED)	०२
३)	व्यावसायिक संधीचा शोध, मागणी, स्रोत, सेवावर आधारित तसेच आयात पर्यायी व निर्यातभिमुख व्यावसाय.	०३
४)	बाजारपेठ सर्वेक्षण पध्दती	०३
५)	प्रकल्प उभारणीसाठी गरजा, व्याप्ती व त्यातील दुवे	०२
६)	उत्पादन निवडीचे व विकासाच्या तत्वांचे निकष.	०३
७)	प्रकल्प अहवाल रचना	०४
८)	तंत्रज्ञानाची व संस्करण (प्रक्रिया) यंत्रसामुग्रीची निवड	०३
९)	अर्थपुरवठा करणाऱ्या संस्था, अर्थपुरवठा पध्दती व आर्थिक प्रोत्साहन	०३
१०)	आर्थिक गुणोत्तर व त्याचे महत्व	०२
११)	लेखा पुस्तिका, आर्थिक ताळेबंद अहवाल व नीधी पुरवठा प्रथःकरण	०४
१२)	उर्जा : निकड व विनियोग	०३
१३)	मनुष्यबळ, तंत्र सामुग्री व इतर स्रोतांचे व्यवस्थापन	०३
१४)	नवनिर्मातीसाठी सृजनशिलता व शोधकता, आडचणी व त्यावर मात करण्याचा दृष्टीकोन : बलस्थाने, कच्चे दुवे/कमतरता, संधी व धोके/जोखीम (SWOT) ओळखण्याचे तंत्र.	०४

तृतीय वर्ष कला
पशुपालन व्यवसाय

सत्र ५ वे पाठयक्रम Sem - V

पेपरचे नाव— शेळी, मेंढी, वराह व ससे पालन व्यवसाय (GOAT, SHEEP, SWINE & RABBIT FARMING)

पेपर क्र. १२

तासीका ३

गुण ५०

शेळी व मेंढी पालन —

१. पूर्व इतिहास व विस्तार
२. व्यवसायाचे महत्व व मर्यादा
३. विविध देशी व विदेशी जातीचा अभ्यास उस्मानाबादी, जमनापारी, बारेबरी, बीटल, सानेन, अल्पाईन, अंगोरा इ.
४. नेल्लोर, मेरीनो, रॅम्ब्युलेट, दख्खनी
५. भारतातील संख्या व विविध राज्यातील विभागणी व संख्येतील वाढ / घट
६. व्यवसायासाठी जागेची निवड व विविध पध्दतीचे निवारे
७. सामान्य व्यवस्थापन पध्दती : जसे खच्चीकरण, ओळखखुणा, लोकर, कापणी इ.
८. पैदास पध्दती, ऋतुचक्र, माज ओळखणे, कृत्रिम गर्भधारणा, गाभणकाळ, प्रसुति प्रक्रिया
९. पिलांचे व करडांचे संगोपन, व्यवस्थापन व आहार
१०. आहार व्यवस्थापन, दैनंदिन आहार, गाभणकाळ, दुभता काळ, लोकर साठीचे व मांसासाठीचे आहार व्यवस्थापन
११. विविध रोगांचा अभ्यास : लक्षणे, प्रतिबंध व उपचार पध्दती
१२. शेळ्या व मेंढ्यांची कत्तल — पध्दती, कत्तलखाने
१३. स्वच्छ व सुरक्षित मांस उत्पादन
१४. मासांचे मानवी आहारातील महत्व
१५. मांस खराब होण्याची कारणे साठवणूक व प्रक्रिया पध्दती
१६. लोकर कापणी, हाताळणी, प्रतवारी व साठवणूक विक्रय पध्दती.

वराह व ससे पालन —

१७. वराह व ससे पालनाचे आर्थिक महत्व
१८. भारतीय संख्या व विविध राज्यातील विभागणी
१९. वराहगृह : जागेची निवड, निर्मिती, स्वच्छता व निर्जंतुकीकरण
२०. सामान्य व्यवस्थापन, आहार व्यवस्थापन, गाभणकाळातील व्यवस्थापन, प्रसुति काळातील व्यवस्थापन
२१. पिलांचे संगोपन, व्यवस्थापन व आहार
२२. पैदास पध्दती, पैदासीसाठी नर व मादी यांची निवड
२३. विविध रोगांचा अभ्यास : लक्षणे, प्रतिबंध व उपचार पध्दती
२४. कत्तल करण्याच्या पध्दती
२५. मासांची हाताळणी, प्रक्रिया, साठवण व विक्रय
२६. सशांची लोकरकापणी, हाताळणी, साठवण व विक्रय

सत्र सहावे (बी.ए. तृतीय वर्षे पाठयक्रम) Sem. - VI

पेपरचे नाव: उद्योजकता विकास व व्यवस्थापन-२ रे (Entrepreneurship Development & Management-II)

(पशुपालन, अंडी, मांस, दुध व दुग्धप्रक्रिया संबंधीत)

(Regarding Live-Stock production Egg., Meat, Milk & Milk Processing)

पेपर क्र. : १३ थैअरी

गुण : ५०

Paper No. : 13 Theory

तासिका : ३

१. उत्पादनासाठीचा प्रकल्प प्रक्रिया आराखडा तयार करणे.	०४
२. प्रकल्पाचे तांत्रिक व आर्थिक निकष	०४
३. लघु उद्योग आराखडा तयार करण्यासाठी सीपीएम व पर्ट (CPM & PERT) पध्दतीचा उपयोग	०४
४. उत्पादनांचे स्वरूप आणि विक्रय निती/धोरण, वेष्टन व जाहिरात, विक्रीपाश्चात सेवा	०८
५. गुण नियंत्रण, गुणवत्ता हमी व उत्पादनांची तपासणी	०४
६. विक्री व विक्रय व्यवस्थापनाचे घटक	०४
७. मूल्य व मूल्य निर्धारण	०२
८. स्वयंव्यवस्थापन व मानवी वर्तणूक	०३
९. लघु-उद्योगातील आजार व त्यांचे निर्मूलन	०३
१०. व्यवस्थापनातील ताण-तणाव व अनिश्चिततेवर मात करणे व सकारात्मक पुननिर्मिती प्रक्रिया	०४
११. परवाना व नोंदणी, नगरपालीका नियमावली, विमासंरक्षण	०२
१२. कारखाने अधिनियम, वस्तुविक्री अधिनियम व भागीदारी अधिनियम	०५
१३. भेसळ प्रतिबंध, सामाजिक जबाबदारी व व्यापार निती	०४
१४. आयकर, विक्रीकर व अबकारी कर	०४
१५. नोंदवहया	०४

संदर्भ ग्रंथ सूची –

- 1) Entrepreneurship of small – Scale Industries : Concept. Growth and Management Deep. And Deep Publication D – 1/24 Rajouri Garden, New Delhi – 110 027 – Deshpande M.V.
- 2) The Achieving Society Princeton, N.J.D. Van Nostrand Co. N.Y. 1961- Mc. Clelland D.C.
- 3) Practice of Entrepreneurship ILO, Geneva 1982-Meredith G.G. Nelson Geetal.
- 4) Personal Efficacy in Developing Entrepreneurship Learning Systems, New Delhi – 1978 – Pareek U and Rao T.V.
- 5) Developing Entrepreneurship – A Hand book, Learning System. New Delhi. 1982-Rao T.V. and Pareek U.
- 6) Planning and Industrial Unit 1, Neelkunj Neelk anth Park, Opp. Navrangpura, Ahmedabad-Vyas J.N.
- 7) Entrepreneurs Master planning Guide – How to Launch a successful Business Prentice Hail, Englewood cliffs, 1983 – Welsh J.A. and Jeery F.W.
- 8) Incentives and concessions for setting up Industries in Backward Areas Deptt. Of Industrial Development, Govt. of India, New Delhi Department of Industrial Development.
- 9) Guide for Entrepreneurs, India Investement Centre, Jeevan Vihar Building, Sansad Marg. New Delhi – India Investment Industrial Centre.
- 10) A hand book for New Entrepreneurs (with special reference to somd T group) Entrepreneurship Development Institute of India.

सत्र सहावे (बी.ए. तृतीय वर्षे पाठ्यक्रम) Sem. - VI

पेपरचे नाव : सुक्ष्मजीवी, परोपजीवीचा अभ्यास, पशुपक्षाचे सामान्य आजार व प्रथमोपचार

पेपर क्र. : १४ थेअरी

गुण : ५०

Paper No. : 14 Theory

तासिका : ३

उद्दिष्टे —

- १) जीवाणू, विषाणू व बुरशीची ओळख, वैशिष्ट्ये व गुणधर्म इ. अभ्यास
- २) रोग प्रतिबंध व रोग प्रतिकारक लसीच्या विविध प्रकाराची आणि उपयोगांची विद्यार्थ्यांना माहिती देणे.
- ३) शरीरातर्गत व बहिर्गत परोपजीवीची माहिती देवून त्यांच्याद्वारे होणाऱ्या पशुरोगांची माहिती देणे.
- ४) परोपजीवींच्या प्रतिबंधाचे विविध प्रकार विषद करणे.

- १) सुक्ष्मजीवाणूंचा पुर्वेइतिहास व व्याप्ती ०३
- २) सुक्ष्मजीवाणूंची व्याख्या, वर्गीकरण, वैशिष्ट्ये, जीवाणू, शैवाळ, बुरशी व विषाणू यांची बाह्य रचना ०७
- ३) जीवाणू अभ्यासाच्या पध्दती, रंगाची निशाणी करणे (Staining) माध्यम बनविणे. ०४
- ४) जीवाणू विलग करणे, ओळखणे व साठवणे ०४
- ५) जीवाणूंचे आंतरशारिरीक व जैव रासायनिक गुणधर्म उदा : वायुविजन, प्रसार (फैलाव किंवा अभिसरण) जलअभिसरण, आवरण क्रिया तसेच निष्क्रीय व क्रियाशिल वहन. ०८
- ६) रोगप्रतिकारीता : अँटिजन, अँटिबॉडी, यांच्यातील परस्पर संबंध व अँनफिलॅक्सिस, अँलर्जी, सिरम व अँटिटॉक्झिन्स यांचे उपयोग ०६
- ७) परोपजीवी शास्त्राची ओळख : परोपजीवींचे वर्गीकरण ०१
- ८) गोलकृमी, चपटेकृमी, गोचीड, ऊ, विविध प्रकारच्या माशा, एकपेशीय परोपजीवी यांची सामान्य ओळख, होणारे आजार, त्यांचेवरील उपचार व प्रतिबंधात्मक उपाय. १०
- ९) पशुपक्षामधील प्रथमोपचार, सामुग्री व पध्दती ०४

संदर्भ ग्रंथ सूची –

- 1) Veterinary Bacteriology and Virology – Merchant and Parker
- 2) Microbiology – Pakgar, Reid and Chan.
- 3) Laboratory Manual for Bacteriology, Mycology and Immunology – B.S. Mallik.
- 4) Laboratory Techniques in Virology – C.H. Conningham.
- 5) Veterinary Pathology – G.A. Shastry
- 6) Helminths, Entomology and Acarology for India – By S.K. and J.B. Fleicher.
- 7) Illustrated Laboratory manual of parasitology – By Raymond M. Cable.
- 8) Veterinary Protozoology – U.F. Richardson and S.B. Mendall.
- 9) Veterinary Medicine – By Blood and Henderson.
- 10) Diseases of Livestock – By T. Hongerfod.
- 11) जनावरांचे रोग आणि त्यावरील उपचार भाग – १ व भाग २ पाटणकर
- 12) गद्रे प्रकाशन नागपूर यांची पुस्तके

सत्र पाचवे व सहावे (बी.ए. तृतीय वर्षे पाठयक्रम) Sem. – V & VI

पेपरचे नाव : प्रात्यक्षिक (Practical) थेअरी पेपर १२ व १४ वर आधारित

पेपर क्र. : १५ थेअरी

गुण : ५०

Paper No. : 15 Theory

तासिका : 1X3

प्रात्यक्षिक –

- १) जीवाणू, एकपेशीय प्राणी व बुरशी यांच्या शरीररचनेचा अभ्यास.
- २) जीवाणूंच्या रंगनिशाणीची वैशिष्ट्ये व रंगनिशाणीच्या सामान्य पध्दती
- ३) सुक्ष्मजीवशास्त्र प्रयोगशाळेतील उपकरणांचे निर्जंतुकीकरण
- ४) विविध माध्यम तयार करणे
- ५) जीवाणू वेगळे करणे व ओळखणे
- ६) आजारी पशुपक्षातील रक्त, मूत्र, विष्ठा व खाद्य यांचे सुक्ष्मदर्शक यंत्रांद्वारे परीक्षण
- ७) परोपजीवींच्या शरीरांचा बाहय अभ्यास
- ८) लसीकरण
- ९) प्रथोमपचार
- १०) शेळी, मेंढी, वराह व सशांच्या विविध जातींची ओळख
- ११) निर्जंतुकीकरण, लसिकरण व औषधोपचार पध्दती
- १२) खच्चिकरण, खुरकापणी डुंबवणे इ.
- १३) लोकर कापणी, प्रतवारी, साठवणुक व विक्री
- १४) शेळी, मेंढी वराह व ससे संगोपणासाठी विविध उपकरणांचा वापर/हाताळणी
- १५) शेळी, मेंढी वराह व ससे इ. प्राण्याच्या कत्तल करण्याच्या पध्दती
- १६) शेळी, मेंढी वराह व ससे यांच्यासाठी आहार निर्मिती
- १७) कृषी औद्योगिक स्थळांना भेटी
- १८) पशु वध ग्रहास विद्यार्थी भेटी
- १९) लस व औषध निर्मिती केंद्रास भेट
- २०) मांस व लोकर संस्करण केंद्रास भेट

सत्र पाचवे व सहावे (बी.ए. तृतीय वर्षे पाठयक्रम) Sem. – V+VI

पेपरचे नाव : प्रात्यक्षिक (Practical) थैअरी पेपर ११ व १३ वर आधारीत

पेपर क्र. : १६

गुण : ५०

Paper No. : 16

तासिका : 1X3

- १) लघु बाजारपेठेचे सर्वेक्षण
(प्रश्नावली व वैयक्तिक भेटीद्वारे माहिती व आकडेवारी संकलन)
- २) उद्योजकतेसाठी प्रशिक्षण व उद्योजकीय संधी (खेळाद्वारे, चर्चात्मक व सरावाने)
- ३) स्थिर व खेळत्या भांडवलाचा आढावा, व्यवस्थापन व आकडे मोडीचा सराव
- ४) नमुना प्रकल्प अहवालाची चिकीत्सा / तपासणी ब्रेकइन्हन ऑनॉलिसीस
- ५) व्यवहार कुशलतेसाठी लेखन व संभाषण कला आत्मसात करणे.
- ६) विविध आकडेवारीचे संकलन व पृथःकरण
- ७) प्रकल्प नोंद वहयांचा अभ्यास
- ८) विविध लेखा पुस्तिकांचा अभ्यास
- ९) प्रकल्प अहवाल:१० गाई/म्हशी, ४०/५० शेळी/मेंढी, कुकुटपालन प्रकल्प मांसासाठी/
अंडीउत्पादनासाठी

भेट : पशुपालन व पशुपैदास केंद्र

प्राथमिक दुध उत्पादक सहकारी संस्था

दुध संकलन केंद्र

दुग्ध प्रक्रिया प्रकल्प

दुध वितरण केंद्र

कृषी विद्यापीठ व विविध महाविद्यालये

चारा पैदास क्षेत्र, दापचरी

चामडी उद्योग

पशुपक्षी वध केंद्र